

Domherren 23, Jönköping

Antikvarisk utredning avseende
fastigheten Domherren 23

*Jönköpings stad i Jönköpings kommun,
Jönköpings län*

Domherren 23, Jönköping

Antikvarisk utredning avseende
fastigheten Domherren 23

Jönköpings stad i Jönköpings kommun,
Jönköpings län

Rapport och foto: Anders Franzén om inget annat anges
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

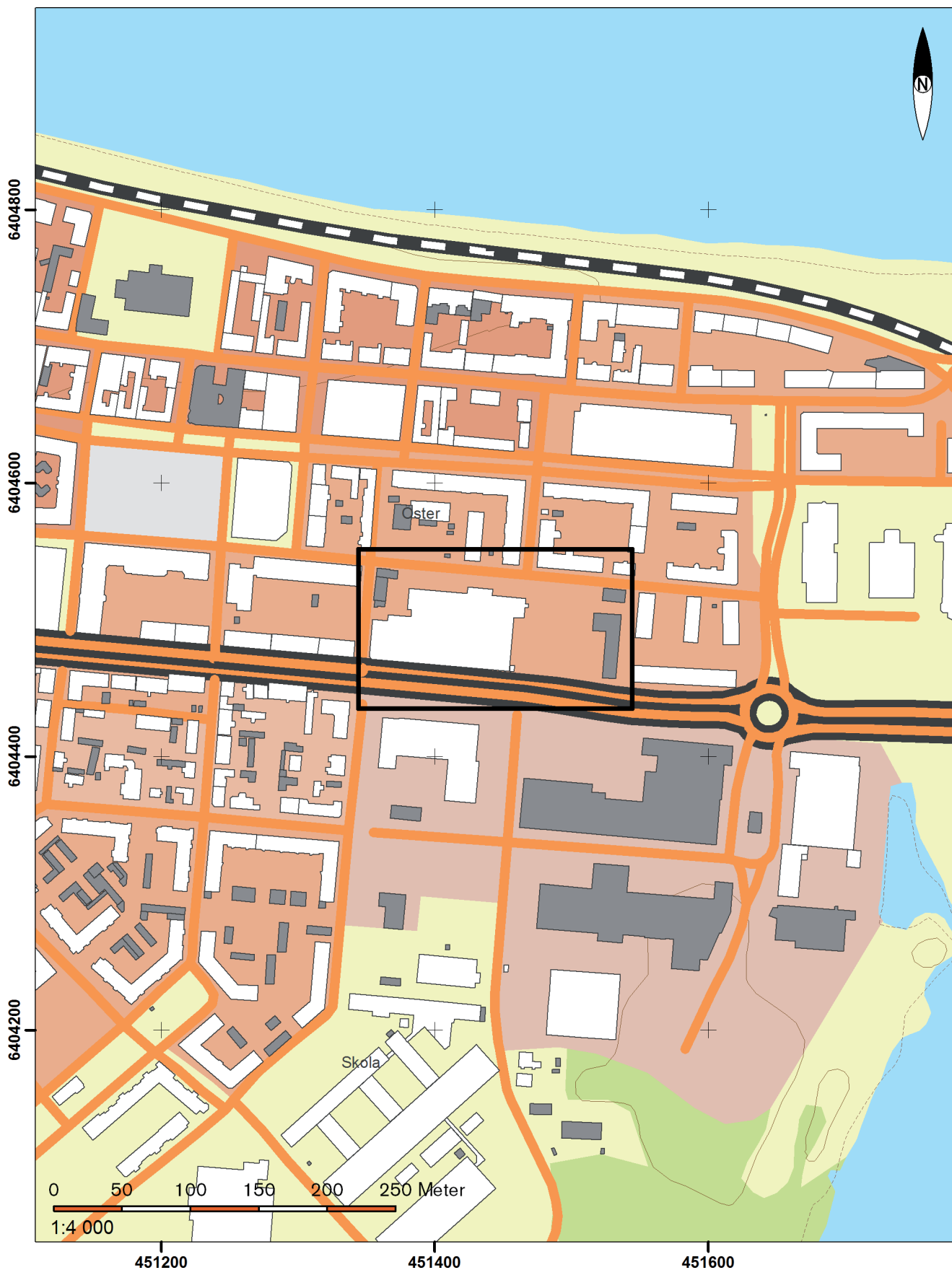
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2017

Innehåll

Inledning och bakgrund	5
Syfte och metod	5
Disposition	5
Kvartersindelningens historia	6
Fastighetens historia	7
Verksamheten i kvarteret	10
Bostadshus	10
Lindells Vågfabriksaktiebolag	10
Svenska Aeroplan AB	14
Beskrivning	17
Vågfabriken	17
Utvändigt	17
Invändigt	17
Kulturhistorisk bedömning	17
Timmerhuset	18
Utvändigt	18
Invändigt	18
Kulturhistorisk bedömning	18
Fabriksbyggnaden	19
Utvändigt	19
Invändigt	20
Arkitektonisk analys	21
Kulturhistorisk bedömning	22
44:an	23
Utvändigt	23
Invändigt	23
Kulturhistorisk bedömning	23
Baracken	24
Utvändigt	24
Invändigt	24
Kulturhistorisk bedömning	24
Sammanfattning	25
Administrativa uppgifter	26
Referenser	26
Tryckta källor och litteratur	26
Otryckta källor	26
Muntliga källor	26
Arkiv	26

Bilagor

Bilaga 1. Plankartor

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning och bakgrund

Fastighets AB Odengatan Jönköping har givit Jönköpings läns museum uppdraget att göra en kulturhistorisk utredning angående fastigheten Domherren 23 i Jönköping. Bakgrunden är att en ny detaljplan skall tas fram och att fastighetens kulturhistoriska komponenter kommer att vägas in i detta planarbete. Utredningen berör inte eventuella lämningar under mark, som kan relatera till fornlämning enligt kulturmiljölagens 2 kapitel.

Utredningen har gjorts av antikvarie Anders Franzén under perioden december 2014 till februari 2015.

Syfte och metod

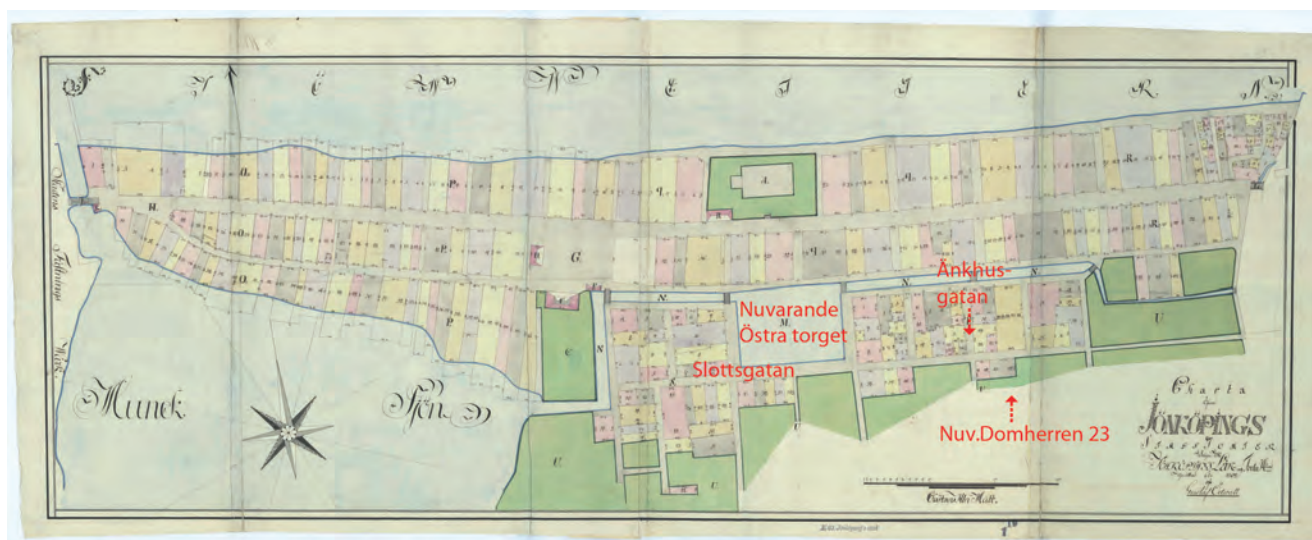
Utredningens syfte är att identifiera de eventuella kulturhistoriska värden som finns hos fastighetens bebyggelse. För att kartlägga dessa värden har byggnaderna besiktigats in- och utvändigt, relevanta arkiv genomgått och relevant litteratur studerats.

Delar av anläggningen är skyddsobjekt, vilket begränsar möjligheterna att dokumentera fotografiskt. Vid den invändiga besiktningen har därför anläggningens fastighetsansvarige fotograferat och ställt detta material till läns museets förfogande. Läns museets fotografier har tagits endast från gatumark eller angränsande fastigheter.

Vid arbetet har det varit viktigt att tydligt ange graden hos de eventuella kulturhistoriska värdena. Därför har denna bedömning förhållit sig till den vedertagna terminologi och de stadganden som finns i plan- och bygglagen (PBL) respektive kulturmiljölagens (KML) 3 kap. Utredningen tar således fasta på lagstiftningens två nivåer "särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk /.../ synpunkt" (PBL 8 kap. 13 §) respektive "synnerligen högt kulturhistoriskt värde" (KML 3 kap. 1 §).

Disposition

Föreliggande utredning inleds med en översiktlig historik över kvartersindelningens utveckling, följt av en beskrivning av hur fastighetens gränser och bebyggelse förändrats genom åren. Avslutningsvis görs en beskrivning av fastighetens byggnader och en redovisning av respektive byggnads kulturhistoriska status.

Karta över Jönköping 1802. Staden låg vid denna tid huvudsakligen öster om det gamla slottet och kanalen mellan Vättern och Munksjön. Nuvarande kvarteret Domherren låg då i gränslandet mellan stadsbebyggelsen och stadens kålgård (Lantmäteriet).

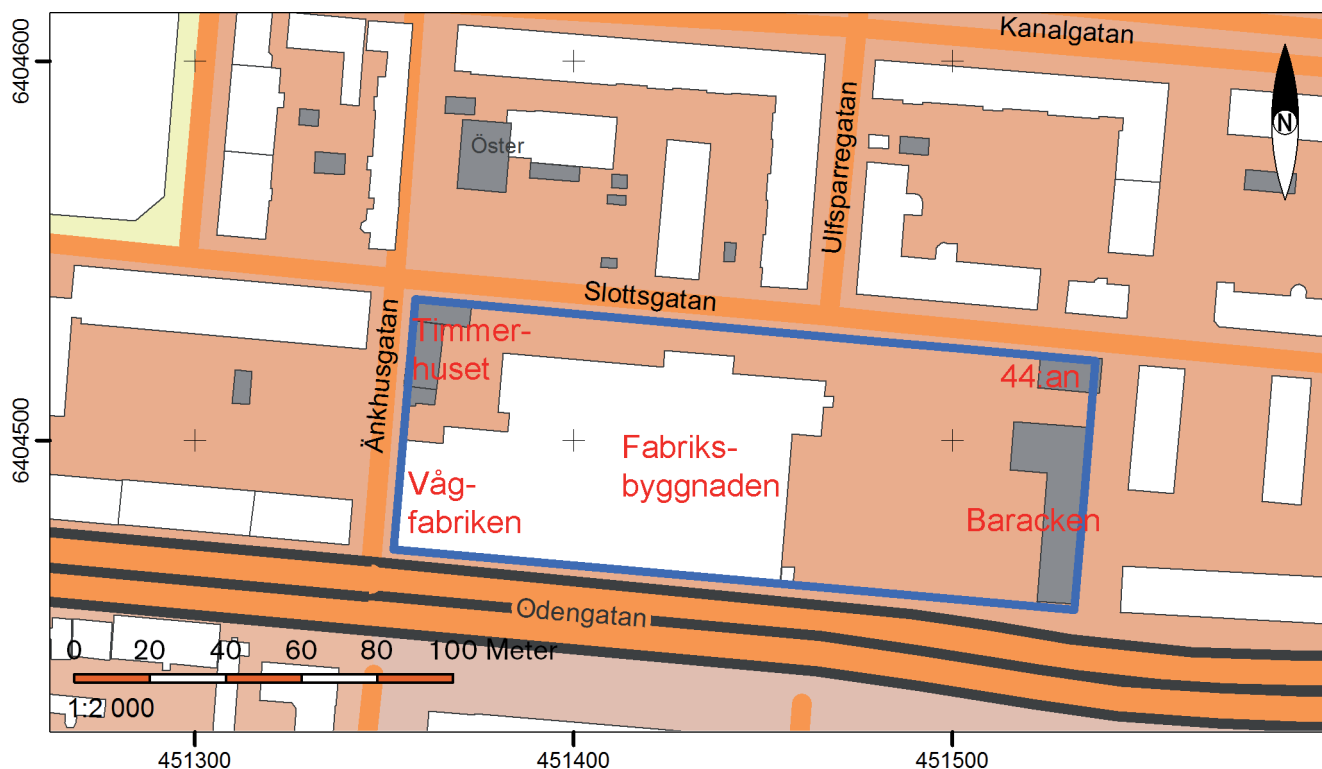
Kvartersindelningens historia

Jönköpings nuvarande östra stadsdel var fram till tidigt 1600 i princip obebyggd, eftersom staden breddade ut sig kring stadens slott på det område som i dag kallas Väster. När stadsbebyggelsen eldhärjades i samband med Kalmarkriget 1612 flyttades hela stadsområdet till det som i dag är känt som stadsdelen Öster. Bland de delar som först bebyggdes var området kring stadens nya huvudgata (nuvarande Östra Storgatan) och kvarteren närmast den.

Det område som i dag omfattar kvarteret Domherren låg perifert i detta sammanhang och det var under lång tid inte stadsplanlagt och saknade kvartersindelning. Marken var dessutom sank och olämplig för bebyggelse. Därför kom den länge att nyttjas som kålgård, d.v.s. som köksträdgårdar för stadens borgare. I en stadskarta från 1802 ligger dagens kvarteret Domherren precis i gränsen till den befintliga kvartersindelningen och den gata som avgränsade staden i söder, dagens Slottsgatan. Läget tycks vara ungefär det samma när staden karterades på 1850-talet.

På 1890-talet var kvartersindelningen mer utvecklad, men Odengatan var då ännu inte utlagd. Det nuvarande kvarteret Domherren var uppdelat av två gator i nord-sydlig ritning: Östra Holmgatan och Näckgatan. Kvarteren hette vid denna tid Domherren, Cirkeln och Ceylon.

Omkring 1960 hade Odengatan utvecklats till en genomfartsgata och troligen strävade man efter att minska antalet tvärgator till denna av trafiktekniska skäl. Därför ombildades Östra Holmgatan och Näckgatan till kvartersmark. Kvarteren Domherren, Cirkeln och Ceylon slogs härigenom ihop till ett enda långt sammanhängande kvarter. En kvarterskarta från 1962 visar det nya storkvarteret.

Den aktuella fastigheten med de befintliga byggnaderna namnsatta.

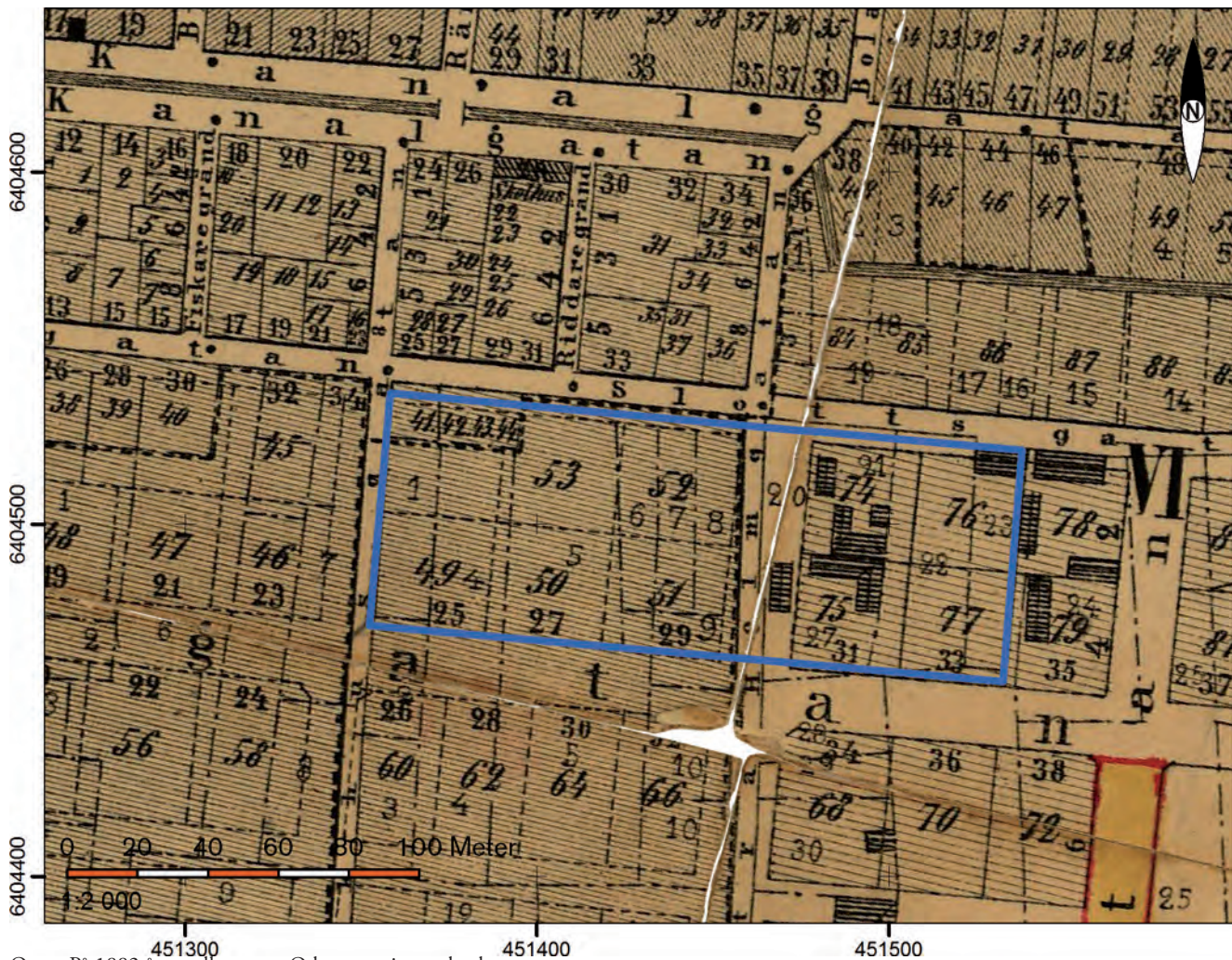
Fastighetens historia

Fastigheten Domherren 23 utgör det ursprungliga kvarteret Domherren, den tidigare Östra Holmgatan och 2/3-delar av det tidigare kvarteret Cirkeln. Industriverksamheten som startade 1895 med Lindells Vågfabrik i kvarterets västra del har expanderat successivt och inkorporerat såväl grannfastigheter som den ovan nämnda Östra Holmgatan.

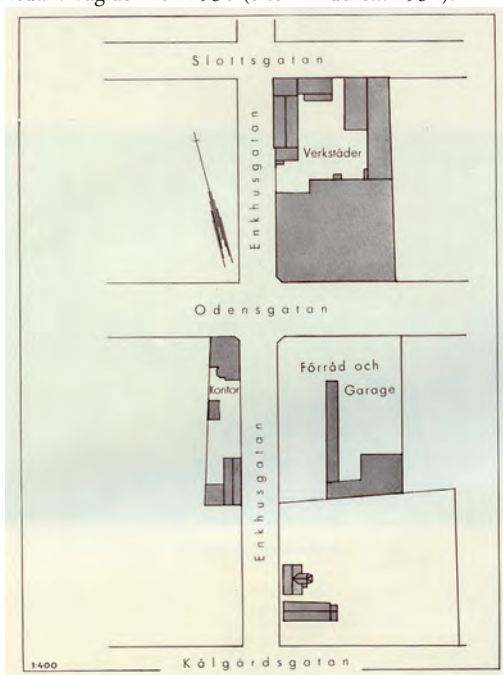
För att göra föreliggande historik mer tydlig skall här klargöras att fastigheten är bebyggd med fem byggnader: 1) **Gamla Vågfabriken**, 2) nuvarande fastighetsavdelningens trähus, som kallas **Timmerhuset**, 3) **Fabriksbyggnaden** från 1957/1962, 4) F d bostadshuset vid Slottsgatan 44, kallat **44:an** samt 5) **Baracken** vid den östra tomtgränsen.

När en stadskarta upprättades 1895 var Odengatan planerad och invid denna låg en helt nyuppförd fabriksbyggnad till Lindells Vågfabrik. Ungefär samtidigt uppfördes ett bostadshus av trä med smålägenheter i kvarteret vid korsningen Östra Holmgatan-Odengatan. Detta hette Karsnäs och ritades av stadsarkitekten Fredrik Sundbärg.

År 1907 genomfördes vissa justeringar av tomtindelningen i det dåvarande kvarteret Domherren, vilket ungefär motsvarar dagens fastighet Domherren 23. Vågfabrikens östra gräns mot granntomterna flyttades österut, vilket skulle ge möjlighet att förlänga den utefter Odengatan liggande tegelbyggnaden österut.

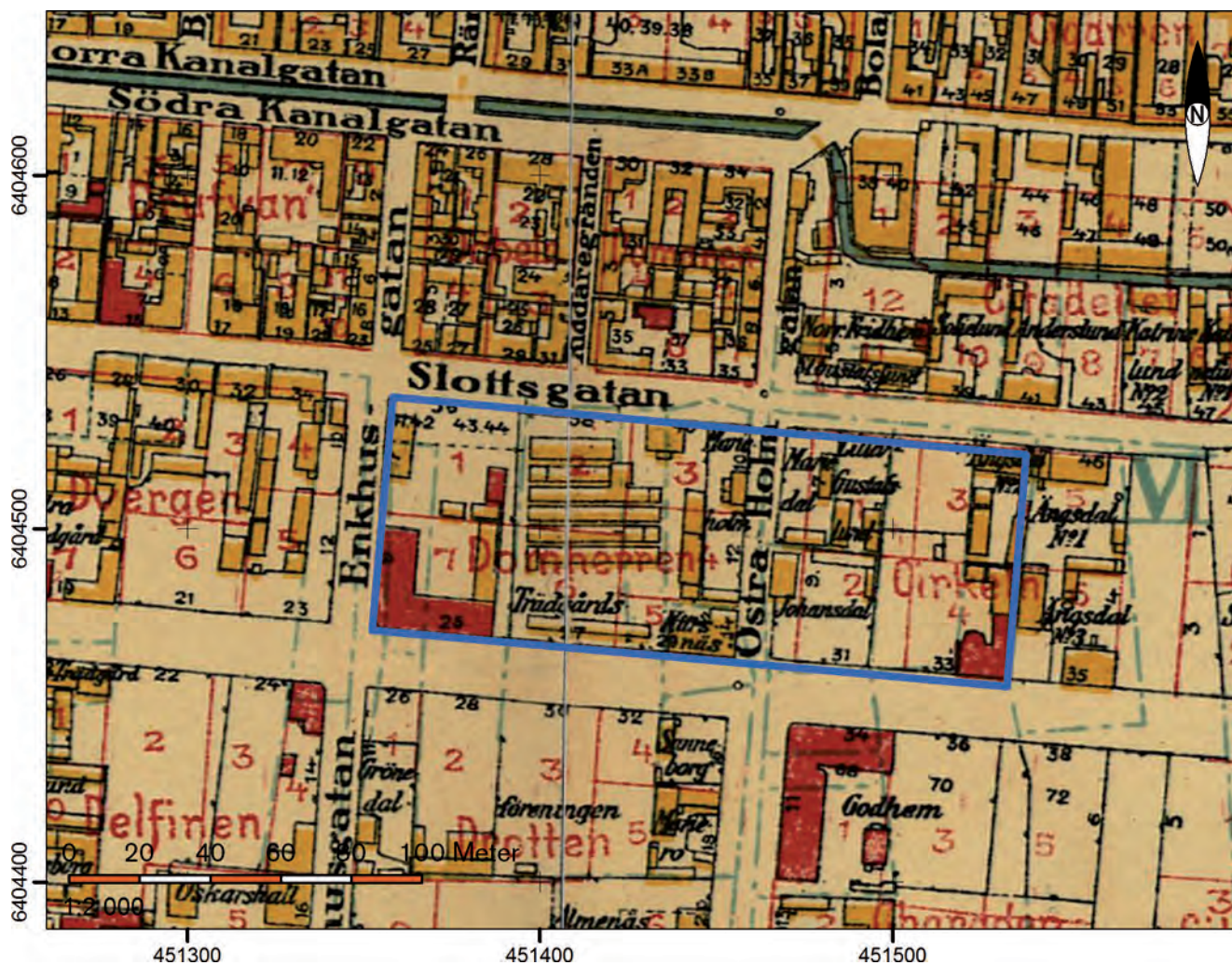
Ovan: På 1882 års stadskarta var Odengatan inte utlagd.
Nedan: Vågfabriken 1930 (efter Lindells... 1932).

Tomtkartan 1907 (bil. 1) visar vågfabrikens vinklade tegelbyggnad i kvarterets sydvästra hörn, företagets trähus utefter Änkhusgatan och flera mindre komplementbyggnader. I kvarterets östra del låg mindre bostadshus som inte hade någon anknytning till vågfabriken, bland annat ovan nämnda Karsnäs. Tomterna i kvarterets mitt disponerades av den så kallade Trädgårdsföreningen och omfattade bland annat växthus, enligt en tomtkarta från 1910. Dessa tomter kom senare att läggas till fabriksstomten, som nämnts tidigare.

I början av 1930-talet firade vågfabriken sitt 50-års jubileum och man presenterade då sin verksamhet i en tryckt skrift. I denna ingår bland annat en karta som visar att företaget visserligen hade sin huvudverksamhet i kvarteret Domherren, men att kontoret var inrymt i ett f.d. bostadshus mitt emot i korsningen Odengatan-Änkhusgatan. Detta var ursprungligen ett bostadshus som uppfördes ca 1903 efter ritningar av stadsarkitekten August Atterström. Förråd och garage låg i kvarteret Drotten (i dag Kv. Delfinen) strax söderut.

När kvarteret karterades i flera omgångar i början av 1950-talet fanns fortfarande små trähus kvar i det ursprungliga kvarteret Domherren.

Omkring 1960 ombildades Östra Holmgatan och Näckgatan till kvartersmark och kvarteren Domherren, Cirkeln och Ceylon slogs ihop till ett långt, sammanhängande kvarter, som nämnts tidigare. En kvarterskarta från 1962 (bilaga 1) visar det nya storkvarteret med den gamla vågfabriken i sydväst, träbyggnaden norröver samt en då ny verkstads- och kontorsbyggnad.

Längre österut låg så kallade smalhus med lägenheter, som fortfarande är bevarade. Dessa hade uppförts i flera skeden – det första 1937 efter ritningar av KF:s arkitektkontor (arkitekt Olof Thunström), följt 1948 av ett efter ritningar från arkitektkontoret vid HSB:s riksförbund och följt 1960 av bostadshuset utefter Oden-gatan, ritat av arkitekterna Gunnar Hodin och Ragnar Westrin, Stockholm. Med något undantag är dessa byggnader förvanskade genom utvändiga tilläggsisoleringar.

Sammanfattningsvis har dagens Domherren 23 i ett tidigt skede utgjort det ursprungliga kvarteret Domherren med dess sex tomter, men efter hand expanderat österut och inkorporerat Östra Holm-gatans markområde samt betydande delar av det intilliggande kvarteret Cirkeln.

På 1915 års stadskarta präglas närområdet av småskalig träbebyggelse. De röda byggnadsmarkeringarna på den aktuella fastigheten är vågfabriken (vinklad), ett mindre uthus och ett bostadshus till höger (Lantmäteriet).

Den gamla vågfabrikens exteriör i dag.

Tidig bild av Vågfabrikens tegelbyggnad från 1895. Byggnaden är bevarad, men skorstenarna är rivna, fönstersättningen på sydfasaden ändrad och företagstexten på tegelfasaden mot Änkhusgatan borttagen (JLM).

Verksamheten i kvarteret

Bostadshus

Områdena kring Domherren 23 förlorade sin funktion som kålgård i slutet av 1800-talet och när kvartersindelning och gatustruktur utvecklades skedde en snabb etablering av bostadshus av trä, men även mindre verkstads- och hantverkslokaler. Efter det senaste världskriget ersattes mycket av denna småskaliga bebyggelse av större bostadshus.

Två exempel på bevarade bostadshus från sent 1800-tal finns på Domherren 23, d.v.s. *Timmerhuset* och *44:an*.

Lindells Vågfabriksaktiebolag

Lindells Vågfabriksaktiebolag var under 1900-talets första hälft ett av Jönköpings mest kända företag vid sidan om exempelvis Svenska fläktfabriken och tändsticksindustrins olika bolag. Verksamheten startade i Vireda by i Lekeryds socken av faktorismeden Sven Johan Lindell i början av 1870-talet. Rörelsen flyttade till blygsamma lokaler i Jönköping 1877, men när Henning Robert Lindell övertog driften 1882 växte företaget betydligt.

År 1895 kunde man flytta in i nyuppförda lokaler vid Änkhus-

Vågfabrikens vind med ett lager av vågar omkring 1930 (JLM).

gatan och det är denna tegelbyggnad som fortfarande är bevarad i kvarteret. De dåvarande fastighetsbeteckningarna var Svenska Maden 41–44 och 49. På fastigheten fanns redan då bland annat ett bostadshus av trä i två våningar. Detta trähus är identiskt med det bevarade *Timmerhuset* utefter Änkhusgatan och detta är eventuellt markerat redan på 1879 års stadskarta.

Verkstadsbyggnadens byggnadsår är således 1895, men några ytterligare uppgifter om huset är inte kända. Inga handlingar från någon bygglovsansökan har påträffats i stadens arkiv. Fabrikslokaler utvidgades successivt, bland annat 1899 samt 1914 då den maskinella utrustningen erhöll eldrift. År 1917 blev fabriksbyggnaden åter för trång och därför etablerade man verkstadslokaler i

Vågfabrikens timmerhus utefter Änkhusgatan. Foto från 1960-talet (JLM).

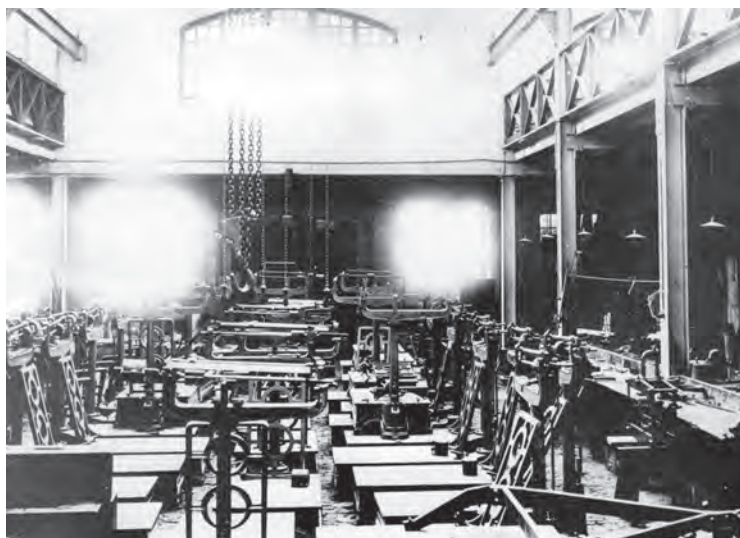

Vinjett från priskurant (efter Lindells vågfabriksaktiebolag 1932).

Detta bostadshus sydväst om korsningen Odengatan-Änkhusgatan från 1903 inrymdes efter några år som kontor för Vågfabriken. Byggnaden är inte bevarad (efter Lindells vågfabriksaktiebolag 1932).

Bilvåg omkring 1930. (JLM)

Monteringshallen för godsvagnar omkring 1930 (JLM).

Ovan: Lindells balansvåg från tidigt 1900-tal (©Bukowskis Market).

Nedan: Lindells prisuträknande väg, 1900-talets mitt (©Bukowskis Market).

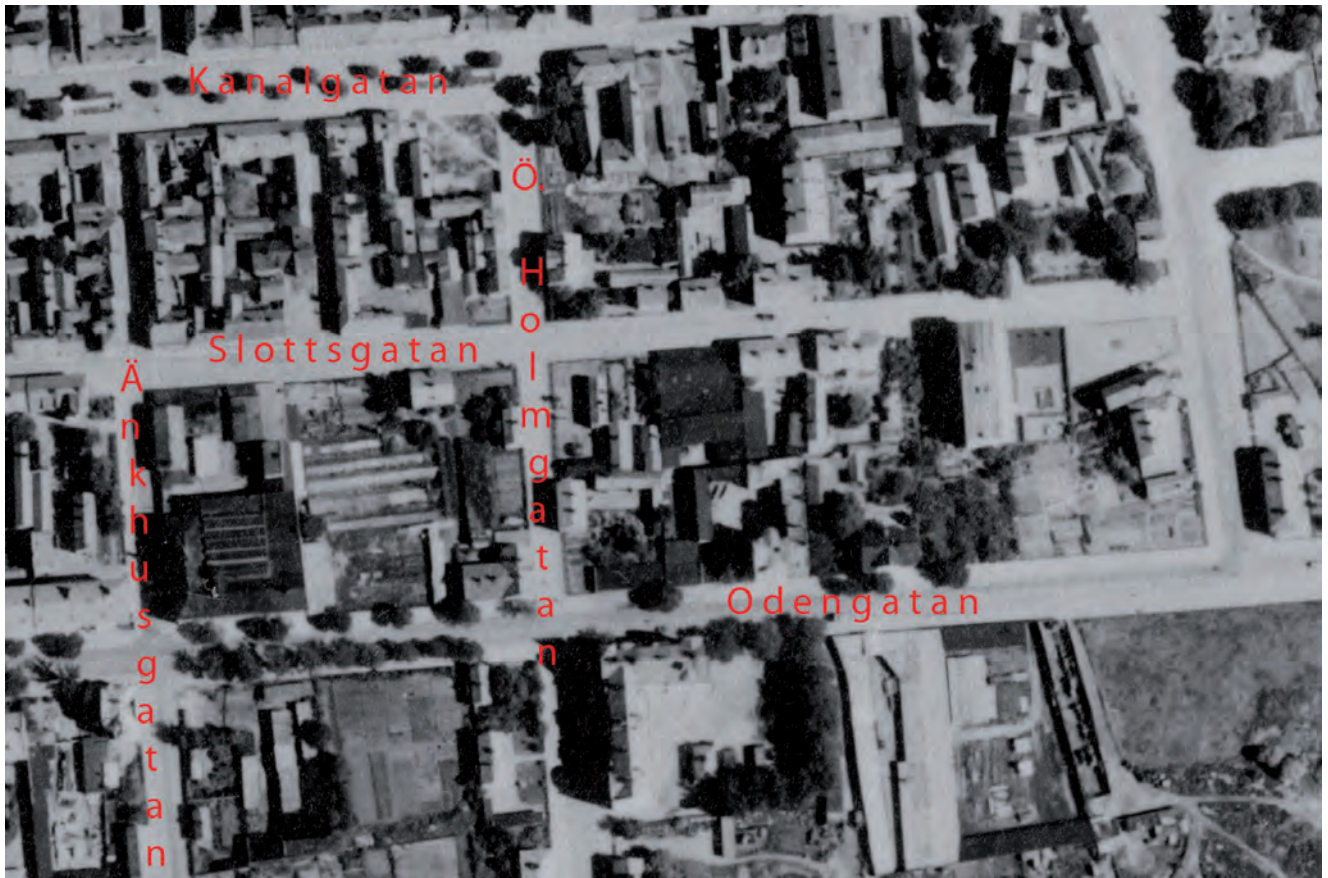
det tidigare bostadshuset strax norröver. I kvarteret diagonalt mot fabriksbyggnaden fanns kontorsbyggnaden – ett putsat bostadshus i 2½ våning som uppförts redan 1903 efter ritningar av stadsarkitekten August Atterström.

Företaget ombildades till aktiebolag 1902 och omkring 1920 hade det en personalstyrka på ca 200 personer.

Lindells Vågfabrik hade visserligen goda möjligheter att utvidga sin verksamhet inom kvarteret Domherren, men efter andra världskriget valde man ändå att uppföra nya fabrikslokaler inom stadsdelen Rosenlund och flytta dit 1948. Företaget hette då Stathmos-Lindell och verksamheten levde kvar till omkring 1980.

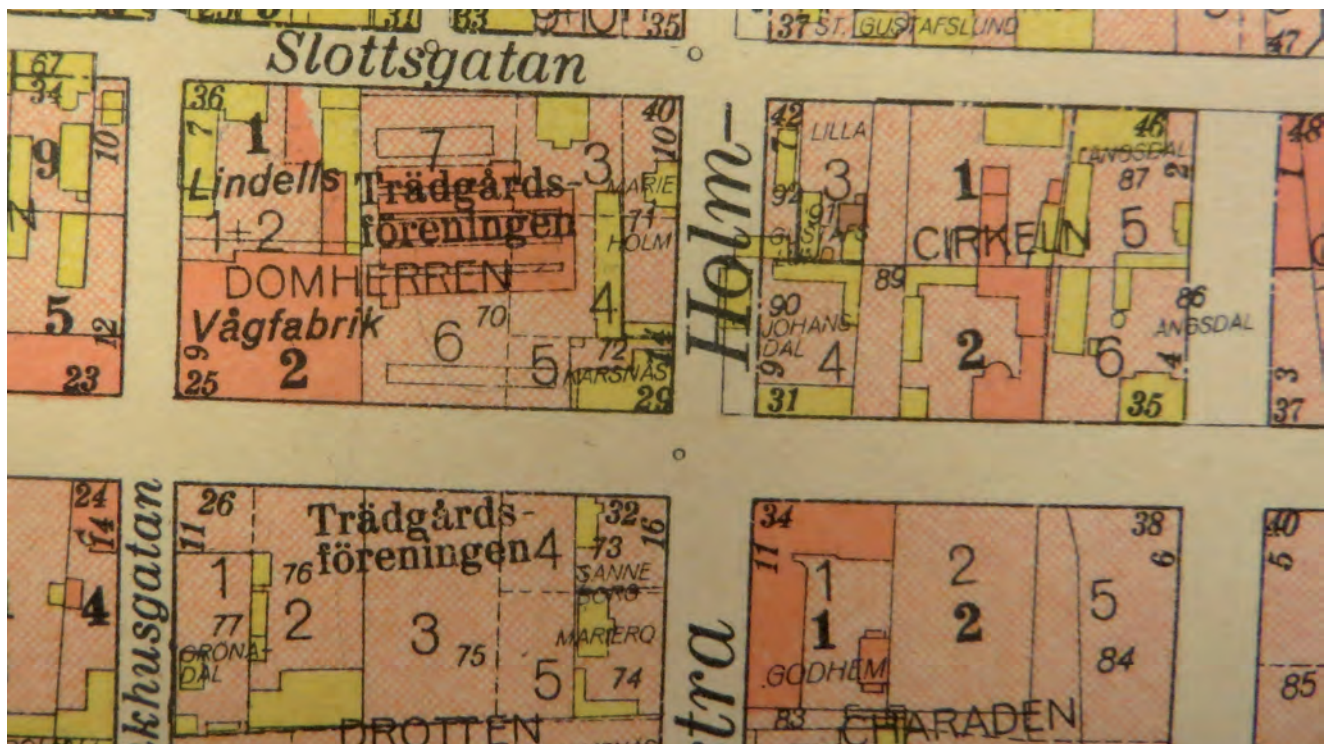

År 1948 flyttade vågfabriken till nya lokaler på Rosenlund. Anläggningen hade ritats av arkitekt Ture Wennerholm, Stockholm. Samme arkitekt ritade också SAAB:s nya anläggning på Domherren 23 (JLM).

Ovan: Denna flygbild visar vågfabriken 1945, d.v.s. strax före avflyttningen till Rosenlund. Fortfarande delade Östra Holmgatan av kvarteren Domherren och Cirkeln (©Lantmäteriet).

Nedan: Denna stadskarta är ungefär samtida och visar vågfabriksbyggnaden och den intilliggande Trädgårdsföreningens växthus samt en mängd mindre trähus i området.

Den första etappen av SAAB-fabriken uppfördes omkring 1957. Den gula tegelbyggnaden placerades dikt intill kvarterets äldre trähusbebyggelse (JLM).

Svenska Aeroplan AB

Svenska Aeroplan AB (SAAB) har en lång historia inom teknikbranschen, men dess historia i Jönköping startade i november 1950. Då flyttade en konstruktionsgrupp om fyra personer från Linköping in i byggnaden i kvarteret Delfinen – diagonalt över gatukorsningen där vågfabriken låg. Orsaken till etableringen i Jönköping var både en rådande utrymmes- och arbetskraftsbrist i Linköping.

Följande år lokaliserade man sig i vågfabrikens träbyggnad utefter Änkhusgatan. Bottenvåningen inrymde då verkstad och på övervåningen låg ritkontoret. Totalt arbetade omkring 20 personer inom företaget i Jönköping. År 1952 flyttade man in i vågfabrikens gamla tegelbyggnad, som byggdes om och till. Förändringarna ritades av Melker Anderssons ingenjörbyrå i Linköping 1951.

Delar av verksamheten i Jönköping avsåg militärmateriel med flyganknytning. Detta medförde att man redan från början hade en hög ambition beträffande säkerheten. Företagsområdet inhägnades därför av ett högt stängsel krönt av taggtråd av säkerhetsskäl.

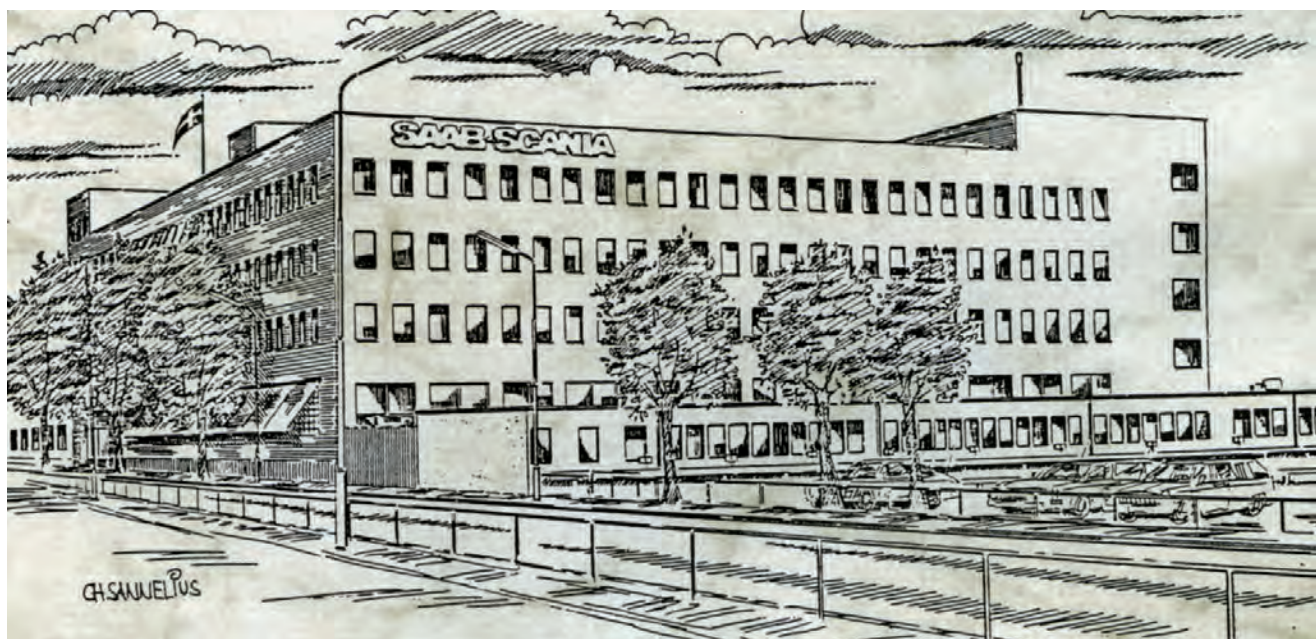
En ytterligare utbyggnad av företags lokaler skedde under 1950-talets andra hälft. Då ritade Ture Wennerholms arkitektkontor en ny och betydligt större byggnad för verkstad och kontor öster om den gamla vågfabriken. Handläggande arkitekt var vid detta tillfälle arkitekt Carl Dahl Steffensen.

1950-talet var en framgångsrik tid för Jönköpingssektionen och 1962 fick man bygglov till en betydande utvidgning av lokalerna. Denna expansion omfattade tillbyggnader mot öster och påbyggnader av befintliga byggnadskroppar mot norr. Hela denna utvidgning utformades helt i enlighet med den befintliga byggnadens formspråk och fasadmaterial så att man inte skulle ana att det rörde sig om två byggnadsskeden. Denna etapp ritades och projekterades av Skånska Cementgjuteriet i Jönköping och arkitekt var Bertil Sördal.

Efter hand under 1960-talet skedde en nedgång inom den militära produktionen. Detta medförde att man strävade efter att närma sig den civila marknaden på olika sätt.

I likhet med föregående bild visar denna hur fabriksanläggningen började tränga undan den äldre bostadsbebyggelsen. Detta trähus ritades av stadarkitekten Fredrik Sundbärg på 1890-talet och revs när fabriken byggdes ut på 1960-talet (JLM).

På nuvarande Postens tomt, mitt över Odengatan fanns en barackbyggnad. Denna flyttades 1965 till fastighetens östra del och byggdes samtidigt ut. Förändringarna innebar att byggnaden inrättades som matsal och allt ritades av Jönköpingsarkitekten Reed Andersson. Byggnaden står i dag tom, men den kom till användning 2014 när ett kontorsplan i fabriksbyggnaden skulle renoveras och man var tvungen att evakuera personalen.

Den så kallade 44:an uppfördes som bostadshus, men den har senast använts som föreningslokal och lokal för facket.

Vågfabriken hade redan i ett tidigt skede försetts med byggnadsvolymer på bakgården så att den vinklade byggnaden blev kvadratisk. Innergårdens byggnadskropp kallades under lång tid *Blå hallen*, men omkring 2004 eldhärjades den. Man beslutade efter ett par år att riva den och härigenom blev Vågfabriken åter en vinklad byggnad.

Verksamheten ombildades till Saab-Scania Combitech 1983 och i dag inryms två företag med anknytning till SAAB i anläggningen.

När fabriksbyggnaden byggdes ut mot öster skapades samtidigt den frilagda fasaden i linje med den igenlagda Östra Holmgatan (efter SAAB Jönköping 1952-1982).

År 1965 flyttades den aktuella baracken över Odengatan till sin nuvarande plats (JLM).

Denna flygbild från 1975 visar SAAB-området när närområdets bostadsbebyggelse etablerat sig. Beträffande Domherren 23 är skillnaderna jämfört med dagens förhållanden små. Främst är det vågfabrikens innergård som då omfattade den så kallade Blå hallen, men som i dag inte är bebyggd (©Lantmäteriet).

Beskrivning

I följande avsnitt beskrivs den befintliga bebyggelsen på fastigheten ut- och invändigt. Vidare görs en bedömning av respektive byggnads kulturhistoriska värde.

Beträffande fabriksbyggnaden har den en så tydlig arkitektonisk aspekt att en särskild analys av denna görs.

Förutom de fem beskrivna byggnaderna finns oansenliga tillbyggnader och en transformatorstation på fastigheten. Dessa byggnadskroppar saknar intresse i detta sammanhang och beskrivs därför inte närmare.

Vågfabriken

Utvändigt

Vågfabriken utgörs av en vinklad byggnadskropp i två våningar. Fasaden mot Odengatan och Änkhusgatan utgörs av rött tegel murat i kryssförband. Gårdsfasaderna utgörs av sprutputs i gul kulör. Flertalet fönster är av treluftstyp med högt placerad tvärpost. Den övre luften är blinderad. Fönstren är vita och har bytts ut i sen tid.

Byggnaden har en dörr mot Änkhusgatan, vilken beträffande materialet är utformad i enlighet med fönstren.

Byggnaden har ett flackt sadeltak belagt med plåt i bandtäckning. Byggnaden vilar på en sockel av gjuten betong.

Invändigt

Invändigt är byggnaden fullständigt ombyggd för kontorsändamål flera gånger. Ingen äldre fast inredning är bevarad.

Kulturhistorisk bedömning

Byggnadens exteriör har ett kulturhistoriskt värde genom att den bevarade exteriören är en tidstypisk representant för en äldre industrimiljö samt genom den industrimässiga kopplingen till den intilliggande fabriksbyggnaden. Invändigt saknar byggnaden kulturhistoriska värden.

Sammantaget gör detta att byggnadens exteriör och huvudtrapphus, enligt läns museets bedömning, kan sägas uppfylla plan- och bygglagens stadganden om *särskilt värdefull från kulturhistorisk och konstnärlig synpunkt*.

Vid en detaljplaneläggning föreslås byggnaden markeras med q, vilket innebär att byggnadens karaktär skall skyddas mot förvanskning. Viktiga egenskaper hos byggnadens karaktär är

- * byggnadens volym, i första hand längan utefter Odengatan
- * byggnadens fasadmateriäl av rött schatterat tegel
- * byggnadens fönsterindelning
- * att balkonger saknas i gatufasaderna
- * yttertaket av falsad plåt.

Ovan: Vågfabriken invid den yngre fabriksbyggnaden.
Nedan: Vågfabrikens fasad utefter Änkhusgatan.

Änkhusgatan 1948, målning av Gustaf Fogelberg (foto: SAAB).

Vågfabrikens västra fasad.

Ovan: Timmerhuset sett från sydväst.
Nedan: Timmerhusets och Vågfabrikens bakgård.

Änkhusgatan med Timmerhuset och Vågfabriken.

Timmerhuset

Utvändigt

Byggnaden är uppförd av trä i två våningar utefter Änkhusgatan. Byggnadens fasad utgörs av locklistpanel med raka locklister. Panelen bör vara från 1900-talets mitt och den är målad i blåvit kulör. Flertalet fönster i bottenvåningen är av fyrluftstyp med högt placerad tvärpost och en spröjs i de nedre bågarna. Övervåningens fönster är av tvåluftstyp med två spröjsar i varje båge. Fönstren är utbytta vid 1900-talets mitt och målade i vitt. Det finns en ingång på baksidan med en sentida dörr.

Byggnaden har ett sadeltak belagt med tegelimiterande plåt som har röd målning. Byggnaden vilar på en låg sockel av sten som putsats. Invid gavlarna och i hörnet Slottsgatan-Änkhusgatan står enkla tillbyggnader i en våning.

Invändigt

Invändigt är byggnaden fullständigt ombyggd för kontorsändamål vid 1900-talets mitt. Ingen äldre fast inredning är bevarad.

Kulturhistorisk bedömning

Byggnadens exteriör och volym har ett visst kulturhistoriskt värde som ett exempel på den bostadsbebyggelse i trä som tillkom under sent 1800-tal i trästaden Jönköping. Exteriören är emellertid förändrad och alla ytskikt bedöms vara tillkomna efter 1950. Invändigt saknar byggnaden kulturhistoriska värden.

Sammantaget gör detta att byggnaden, enligt läns museets bedömning, inte kan sägas uppfylla plan- och bygglagens stadganden om *särskilt värdefull från kulturhistorisk och konstnärlig synpunkt*. Trots detta vore det behjärtansvärt om byggnadsvolymen kan bibehållas för att uppnå en korrespondens med den likartade bebyggelsen i kv Druvan mot nordväst.

Fabriksbyggnaden

Utvändigt

Byggnaden är uppförd av betong och upptar hela fastighetens bredd. Fasaderna utgörs av gult, schatterat tegel med mönstermurning mot söder och norr där fasaderna till stora delar är indelade i rektangulära fält. Flertalet fönster är av enluftstyp utan spröjsning och poster. Den södra fasaden mot Odengatan har fönster av betongglas i boten- och källarvåningen. Verkstadens fönster mot norr är indelade med horisontella och vertikala poster.

Byggnadens ursprungliga huvudingång mot söder är särskilt omsorgsfullt utformad. Entrépartiet är glasat och ingångsdörrarna är av aluminium och glasade. Receptionen har ett mindre fönster av ädelträ och trappan är av huggen granit.

Den nuvarande huvudingången är inrymd i en sentida entré tillbyggnad. Denna är uppförd i fem våningar med fasad av puts som målats kornblå.

Byggnaden har ett flackt tak som inte är synligt från marken. Byggnaden vilar på en sockel av betong som är indelad med vertikala slitsar.

Fabriksbyggnadens entré sedd från Slottsgatan.

Fabriksbyggnaden sedd från Odengatan.

Del av fabriksbyggnadens södra fasad. Precis i höjd med den blå bilen går skarven mellan fabriken's äldsta del och tillbyggnaden från 1962.

Invändigt

Byggnadens konstruktion utgörs av de gjutna betongväggarna och likaså gjutna pelare som bär upp varje bjälklag. Både verkstadslokaler och kontorsutrymmen saknar i allmänhet bärande väggar, utan det är pelarna som är bärande. För att förstärka konstruktionen är varje bjälklag försett med en tjockare gjutning närmast pelarna. Varje pelare är på en eller två sidor försedd med vertikala slitsar vilket möjliggör rör- och kabeldragning på ett smidigt sätt.

Mycket förenklat var byggnaden i äldre tid disponerad med huvudentré och huvudtrapphus mot Odengatan. I bottenvåningen låg verkstadslokalerna med inlastningsbrygga mot Slottsgatan. En trappa upp låg direktionen, löneavdelningen m.m. I de övre planen låg olika kontorsutrymmen. I källarplanet låg arkiv, omklädningsrum, verkstäder och dräneringsapparaturen. Grundläggningsförhållandena och den höga grundvattennivån i stadsdelen gör att det krävs en pumpgrop vid källarens lägsta punkt och därifrån pumpas dräneringsvattnet bort.

Verkstadslokalerna i byggnaden har moderniserats kontinuerligt och den maskinella utrustningen är modern. Kontorslokalerna har också moderniserats. Plan 4:s kontor omgestaltades fullständigt 2004 och plan 2 och 3:s kontor byggdes om i sin helhet 2014. I anslutning till vissa kontorsutrymmen finns så kallade renrum med låga halter av luftföroreningar. Vissa verkstads- och kontorsutrymmen erhåller sitt dagsljus via ljusinsläpp från sågtandade tak.

Fabriksbyggnadens östfasad med den sentida entréutbyggnaden.

Fasaden mot norr vetter mot Slottsgatan. Här finns bland annat inlastningen.

Ovan: Inlastningsport mot norr.

Till vänster: Utbyggnaden för inlastningsbryggan.

De utrymmen som främst är bevarade sedan byggtiden är trapphusen. Särskilt huvudtrappan från den ursprungliga huvudentrén är påkostad och omsorgsfullt gestaltad. Väggarna utgörs av gult tegel och trappan är svängd och friliggande i förhållande till väggarna. Trappstegen och våningsplanens golv är belagda med kalkstensplattor. I anslutning till trapphuset finns en ursprunglig hiss med träinklädnad av ek. Dörrarna mot trapphuset är glasade.

För övrigt försörjs byggnadens kommunikationsbehov med enkla trapphus med putsade väggar och smidesräcken samt hissar. I anslutning till trapphus och kommunikationsvägar finns äldre brandskåp med släckningsutrustning.

Arkitektonisk analys

Efter den tidiga modernismens period av kubiska former, släta putsfasader och maskinella precision under 1930-talet introduceras efter krigsslutet en arkitekturinriktning som sammanfattningsvis kan kallas traditionalism. Arkitekterna väljer gärna att gestalta byggnader som ger uttryck för naturmaterialets och hantverkarens närvaro. Tegel i fasader och natursten i detaljer blir åter populärt. Exempel på denna traditionalism finner vi exempelvis i byggnadsminnet Tranås stadshus från 1952-53 (ark.: A. Langendal och I. Stål), Folkets hus i Jönköping från 1958 (ark.: G. Gräslund), kommunalhuset i Gnosjö från 1951 (Ark.: H. Bolker) och Posthuset i Nässjö från 1953-56 (Ark.: L-E Lallerstedt). Flera av ovanstående byggnader liknar den aktuella fabriksbyggnaden även i ett annat avseende - de har fasader som är mösntermurade med fältindelning.

Fabriksbyggnaden gestaltades i dess första etapp av arkitekt Carl Dahl Steffensen (1922-1990) vid Ture Wennerholms arkitektkontor i Stockholm. Wennerholm/Dahl Steffensen var också upphovsmän till L. M: Ericssons fabrik vid Telefonplan (Konstfack) i Stockholm. Ericssonfabriken och SAAB:s fabriksbyggnad är delvis snarlika.

Ovan: Huvudtrapphuset med den svängda trappan (foto: SAAB).

Nedan: Huvudtrapphusets trappavsats med hisskorg med träfront (foto: SAAB).

Fabriksbyggnadens tidigare huvudentré.

Korridor med renrum på ömse sidor (foto: SAAB).

Fabriksbyggnadens sydfasad och den tidigare entrén sett från Odengatan.

Kulturhistorisk bedömning

Fabriksbyggnaden av gult tegel är ett gott exempel på en stadsmässig fabriksanläggning från mitten av 1900-talet. Exteriören har en omsorgsfull gestaltning med teglet murat i rektangulära fält, vilket känns igen både från samtida byggnader i Jönköping och industri-anläggningar av samma upphovsmän. Exteriören har således höga arkitektoniska värden. Den sentida entréutbyggnaden mot öster ingår inte i dessa värden.

Interiören med ursprungliga verkstäder och kontor är höggradigt förändrad frånsett huvudtrapphuset. Detta är utformat med tydlig arkitektonisk ambition och med påkostade material. Därför kan även huvudtrapphuset sägas ha höga arkitektoniska värden.

Sammantaget gör detta att byggnadens exteriör och huvudtrapphus, enligt läns museets bedömning, kan sägas uppfylla plan- och bygglagens stadganden om *särskilt värdefull från kulturhistorisk och konstnärlig synpunkt*.

Vid en detaljplanläggning föreslås byggnaden (ej entréutbyggnaden) markeras med q, vilket innebär att byggnadens karaktär skall skyddas mot förvanskning. Viktiga egenskaper hos byggnadens karaktär är

- * byggnadens volym
- * byggnadens fasadmaterial av gult schatterat tegel
- * byggnadens fönsterindelning och fönsterutformning med huvudsakligen enlufts-fönster utan spröjsar och poster
- * att balkonger saknas i gatufasaderna
- * huvudentrén indragna, glasade parti
- * huvudtrapphusets volym och material av kalksten, tegel och trä

44:an*Utvändigt*

Byggnaden är uppförd av timmer i två våningar invid Slottsgatan. Byggnadens fasad utgörs av locklistpanel som målats blekgul. Locklisterna har ett rakt tvärsnitt frånsett en markerad vulst på mitten. Flertalet fönster är av tvåluftstyp utan spröjsar. Det finns två ingångar, en på varje långsida.

Byggnaden har ett sadeltak belagt med tegelimiterande plåt som har ett rött målningsskikt. Byggnaden vilar på en sockel av sten som putsats.

Invändigt

Byggnaden har ursprungligen inrymt smålägenheter. I byggnadens mitt finns en genomgående farstu och ett trapphus. Detta har en trappa av trä med ursprungligt räcke med svarvade balusterdockor.

På vardera sidan om trapphuset finns i varje våning fyra rumsenheter, som i något fall ändrats genom att en mellanvägg tagits bort. Vissa rum är försedda med kakelugn.

Kulturbeskrivning

Byggnadens exteriör och interiör har moderniserats på ett genomgripande sätt vid 1900-talets mitt. Fasadens foder, fönster och dörrar avviker i hög grad från den ursprungliga utformningen. Av invändig fast inredning återstår enstaka dörrblad, ett par kakelugnar och innertrappan. Byggnadens närmiljö är fullständigt förändrad sedan byggnadstiden och byggnaden framstår i dag som en solitär bland avrivna tomter respektive bebyggelse från 1900-talets andra hälft.

Sammantaget gör detta att byggnaden, enligt läns museets bedömning, inte kan sägas uppfylla plan- och bygglagens stadganden om särskilt värdefull från kulturbeskrivningssynpunkt.

Ovan: "44-ans" baksida sedd från sydost.

Nedan: Detalj av gatufasaden med de sekundära fönstren.

Ovan: Kachelugn och borttagen mellanvägg (foto: SAAB).
Till vänster: Trapphuset i "44-an" (foto: SAAB).

Detalj av barackens plåtfasad.

Baracken

Utvändigt

Byggnaden är uppförd av trä i en våning längs den östra tomtgränsen. Byggnadens fasad utgörs av mönsterkorrugerad plåt i ljusgrå kulör. Flertalet fönster är av tvåluftstyp utan spröjsar.

Byggnaden har ett flackt sadeltak belagt med papp. Byggnaden vilar på en indragen, låg sockel av betong.

Invändigt

Byggnaden är inredd med sentida kontorsutrymmen.

Kulturhistorisk bedömning

Byggnadens exteriör och interiör har moderniserats kontinuerligt sedan byggnaden flyttades till den plats den har i dag. Byggnaden har inte heller några estetiska kvaliteter.

Sammantaget gör detta att byggnaden, enligt läns museets bedömning, inte kan sägas uppfylla plan- och bygglagens stadganden om *särskilt värdefull från kulturhistorisk synpunkt*.

Baracken sedd från sydost med fabriksbyggnaden i bakgrunden.

Sammanfattning

Utredningen har presenterat kvarterets, fastighetens och bebyggelsens historia. Vidare har samtliga aktuella byggnader beskrivits. Slutligen har respektive byggnads kulturhistoriska värde analyserats.

Utredningen visar att ingen av de aktuella byggnaderna kan sägas uppfylla kulturmiljölagens kriterier för en byggnadsminnesförklaring och erhålla något skydd genom ett länsstyrelsebeslut.

Utredningen har emellertid visat att den så kallade Vågfabriken respektive fabriksbyggnaden, uppförd i två etapper på 1950- och 60-talen har så stora kulturhistoriska värden att plan- och bygglagens regelverk är tillämpligt. Detta innebär, enligt läns museets bedömning, att var och en av dessa kan karakteriseras som ”byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt”. Härigenom skall enskilda intressen ställas mot det allmänna intresset om förvanskingsförbud (PBL 8 kap. 13 §) och om varsamhet (8 kap. §§14, 17).

För att de två byggnadernas kulturhistoriska värden inte skall minskas har byggnadernas karaktärsdrag beskrivits. Dessa föreslås införas i en framtida detaljplan med q-märkning.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 319/2014
 Uppdragsgivare: Fastighets AB Odengatan Jönköping
 Rapportansvarig: Anders Franzén
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Jönköpings kommun
 Stad/socken: Jönköpings stad
 Fastighetsbeteckning: Domherren 23

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor och litteratur

- Gullberg, Erik & Améen, Lennart (1971). *Jönköpings stads historia, del III. Efter kommunreformen 1862.*
- Karlson, Bo E (2010). *Jönköping - den nya staden. Bebyggelse och stadsplanering 1612-1870. Småländska kulturbilder 2010.*
- Lindells Vågfabriksaktiebolag 1882-1932 (1932).
- Wallerström, Arvid (1918). *Svenskt näringsliv i ord och bild, Jönköping och Huskvarna med omnejd, band XVII.*
- Åsgrim Berlin, Agneta (red.) (2007). *Visioner och vardagsarkitektur : byggnadskonst i Jönköpings län under 1900-talet.* Jönköpings läns museum.
- Åsgrim Berlin, Agneta (2011). *Kålgårdarna - stadens köksträdgård.* Jönköpings läns museum.

Otryckta källor

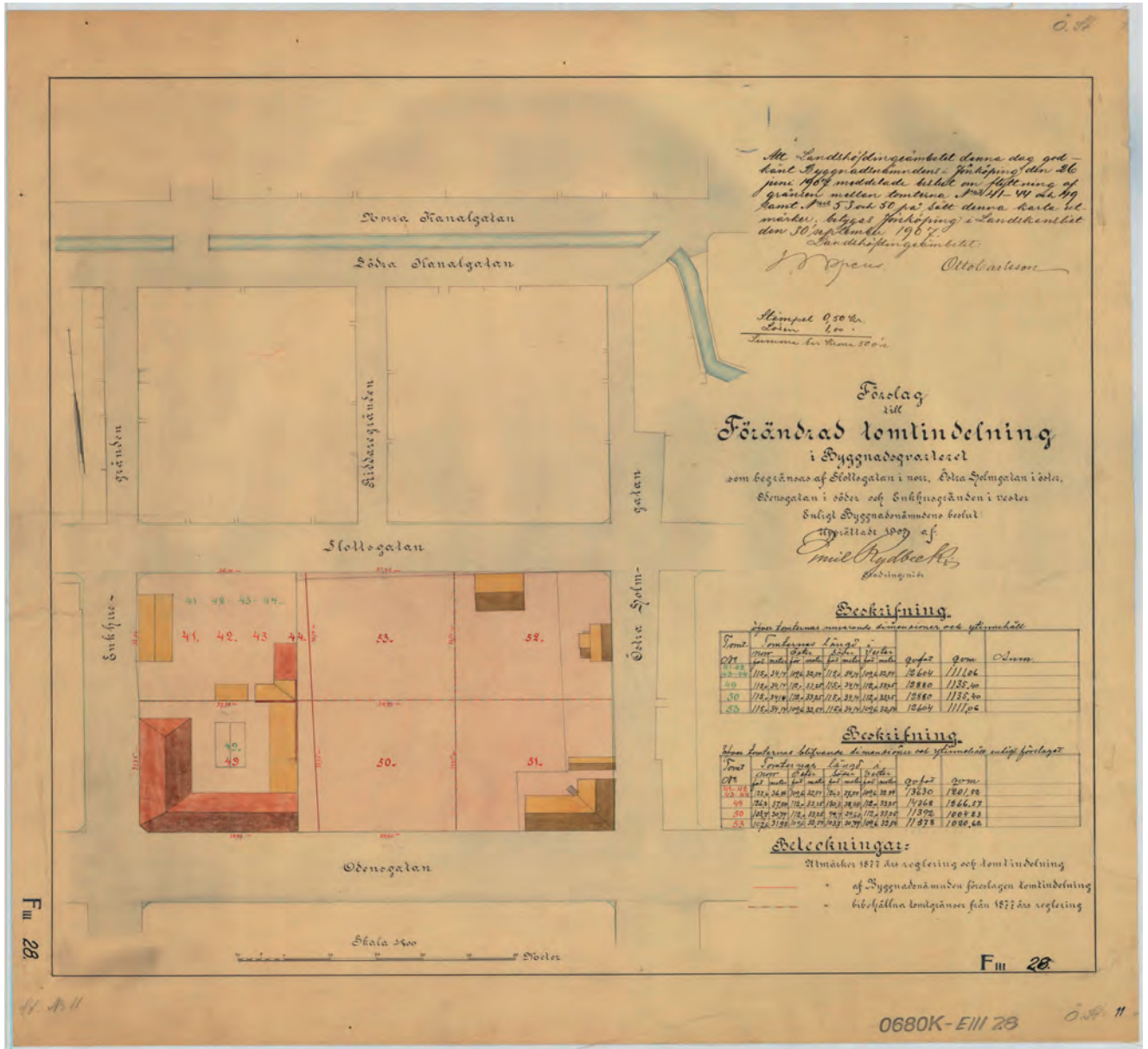
Saab Jönköping 1950-1982, samt några glimtar från tidigare år vid apparatavdelningen i Linköping, nedtecknade av veteraner från Saab-Jönköping. Stencilerad rapport.

Muntliga uppgifter

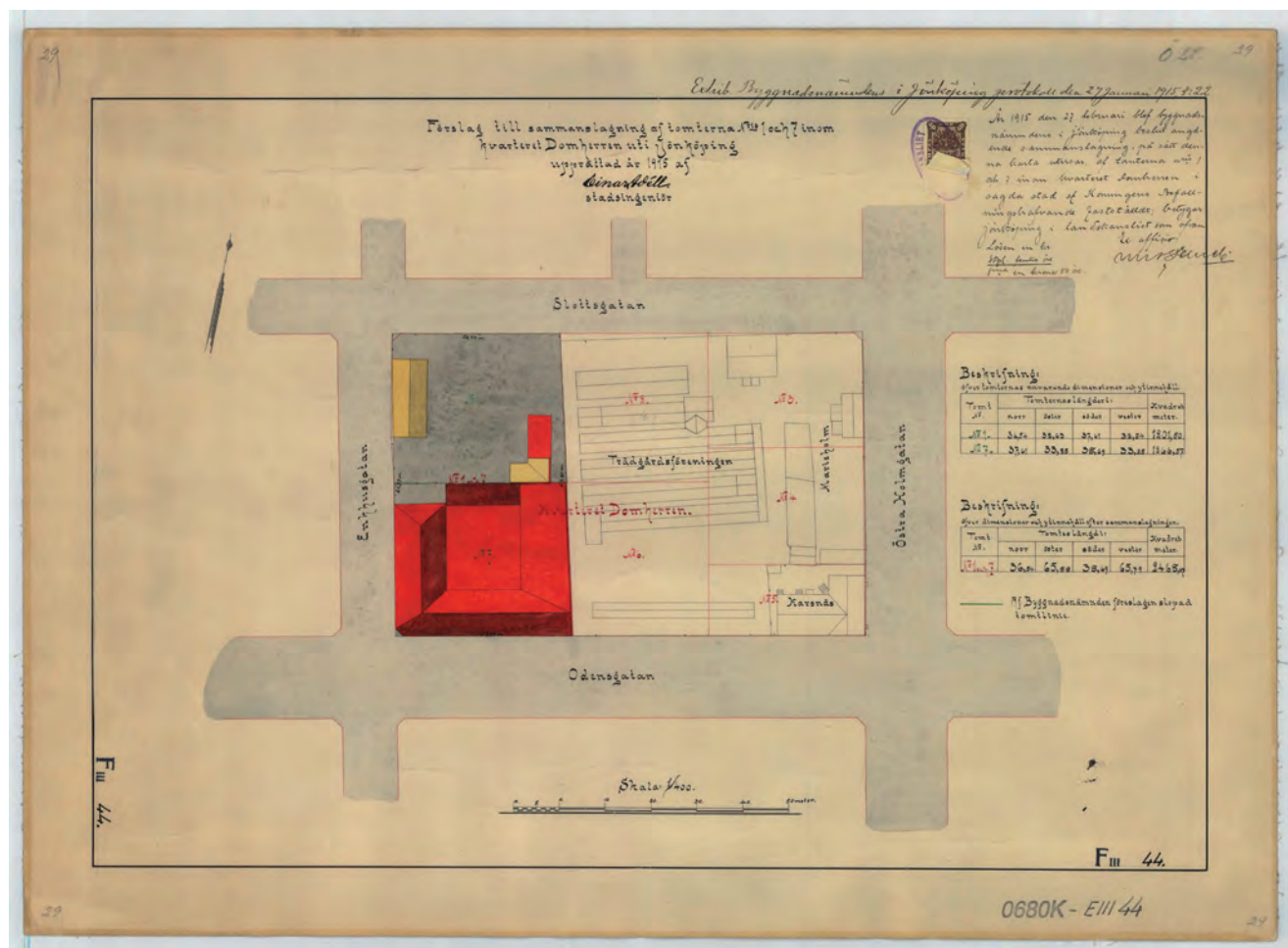
Konradsson, Claes, fastighetsansvarig SAAB AB, Jönköping.

Arkiv

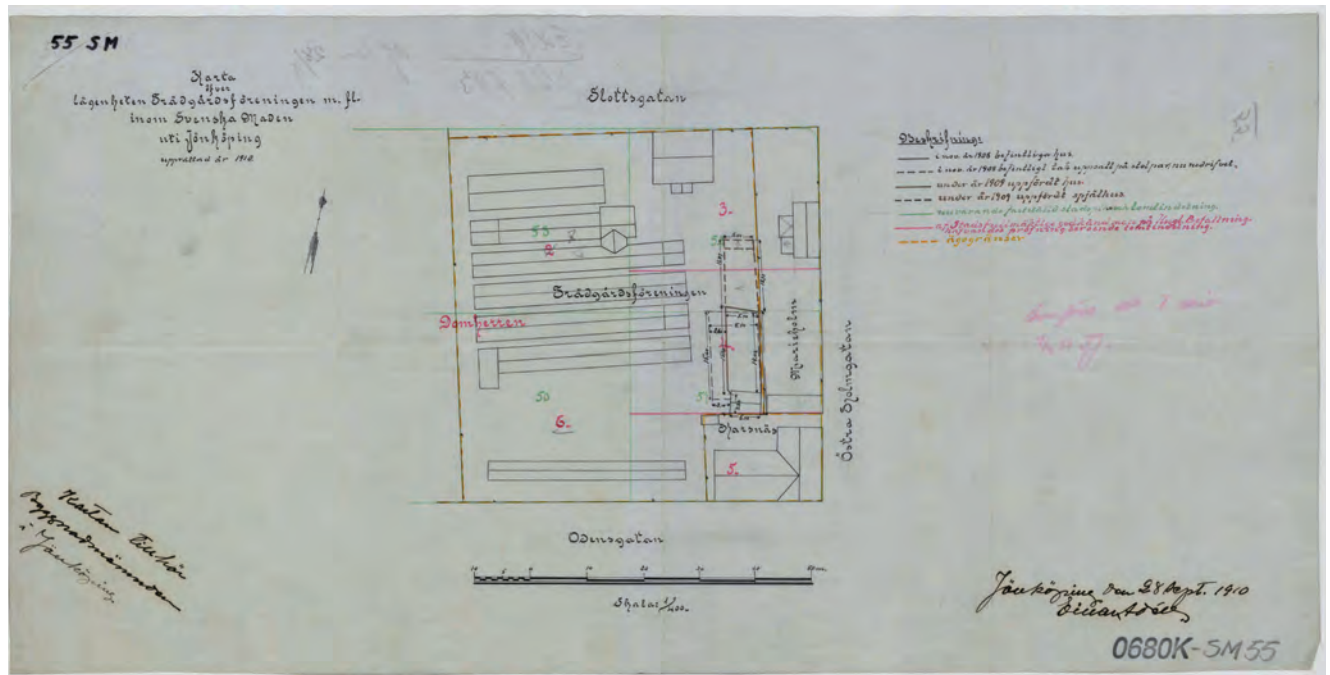
Jönköpings läns museum: Antikvarisk-topografiska arkivet
 Lantmäteriet, Lantmäteriets nättjänst *Arkivsök*; www.lantmateriet.se samt flygbilder
 Stadsarkivet, Jönköpings kommun: Byggnadsnämndens bygglovshandlingar

Plankarta över dåvarande kvarteret Domherren 1907. Kvarteret utgjordes av sex tomter. Vågfabriken är den rödmarkerade byggnaden i vinkel. I kvarterets sydvästra hörn ligger ett trähus från 1890-talet med smålägenheter vilket kallades Karsnäs. Plankartan upprättades eftersom Vågfabriken skulle utvidgas mot öster och tomtgränsen därför flyttades något mot öster (Lantmäteriet).

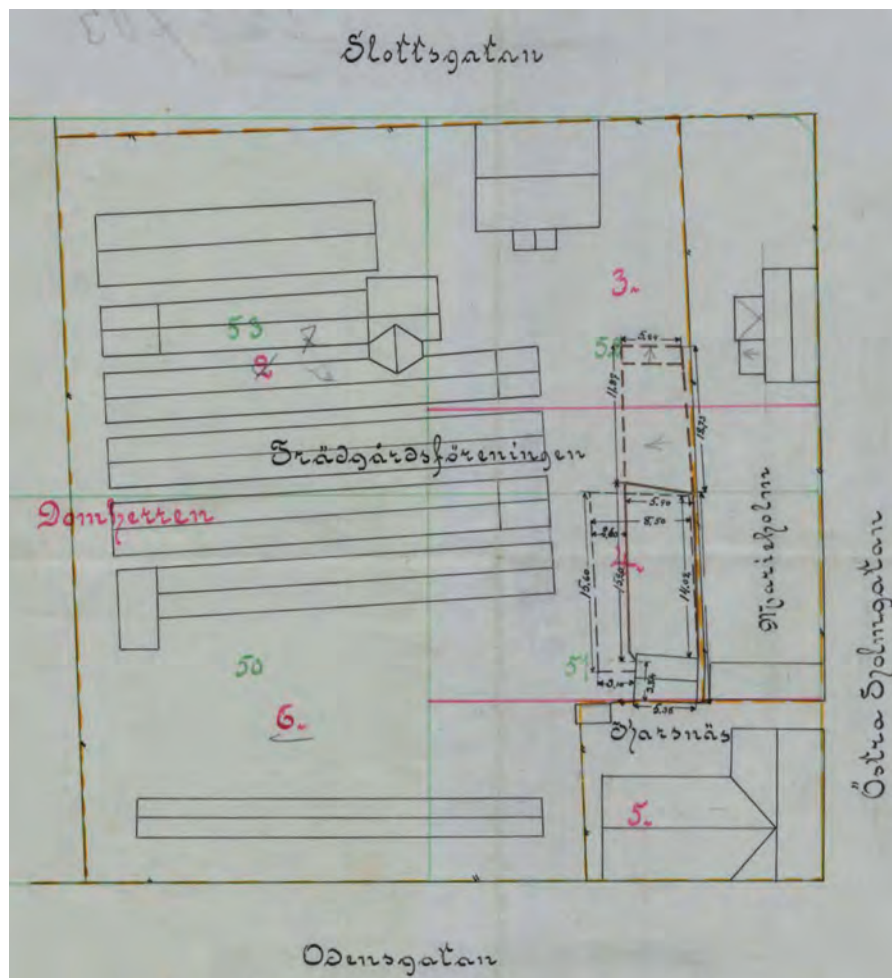

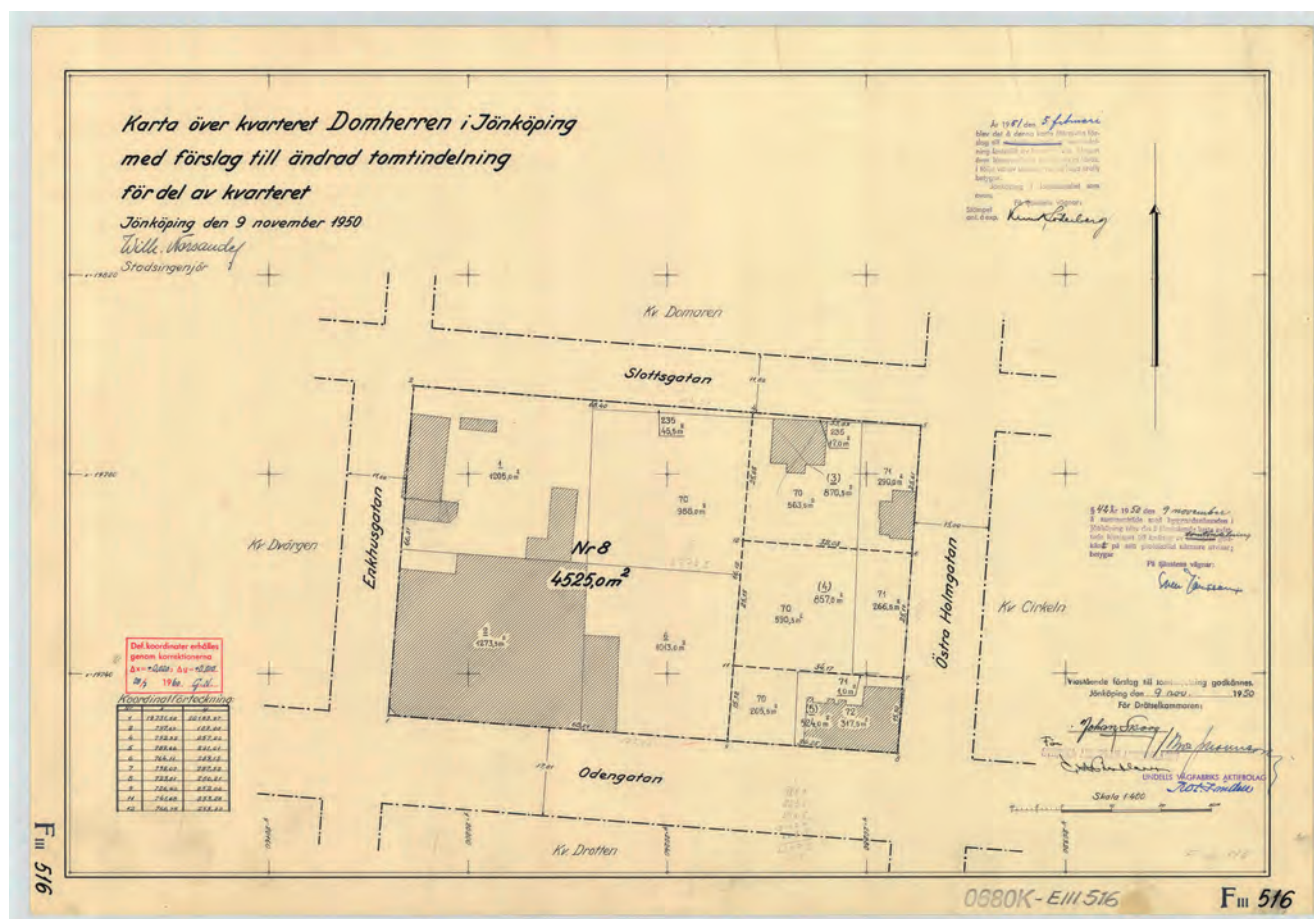
Plankartan från 1915 med Vågfabriken rödmärkerad (Lantmäteriet).

Ovan: Plankartan från 1910 över Vågfabrikens östra granntomt där Trädgårdsföreningen hade sina växthus. I kvarterets östra delar fanns bostadsbebyggelse av trä (Lantmäteriet).

Nedan: Detaljförstoring av ovanstående karta.

Ovan: Plankarta över dåvarande kvarteret Domherren 1950. Kartan visar kvarteret innan Fabriksbyggnaden uppfördes mellan den gamla Vågfabriken och trähuset i sydost (Lantmäteriet).

Nedan: Plankarta över det nya sammanslagna kvarteret Domherren 1962. Här förbereds för fabriksbyggnadens andra utbyggnadsetapp. Samtidigt har den efterkrigstida bostadsbebyggelsen brett ut sig i kvarterets östra delar (Lantmäteriet).

Byggnadsvårdsrapport 2017:07
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM